

PERSPECTIVES ECONÒMIQUES DE LES COMARQUES PIRINENQUES: UNA MIRADA RETROSPECTIVA I PROSPECTIVA

Resum

Aquest treball parteix d'una premissa bàsica: la sostenibilitat dels ecosistemes de muntanya va inevitablement unida a la viabilitat econòmica de les activitats que s'hi fan i de les persones que hi viuen. En pocs ecosistemes com les zones de muntanya la interacció entre «home» i «medi natural» és tan intensa, tan mútuament relacionada.

El treball comença amb una mirada retrospectiva sobre la situació i evolució de les zones de muntanya catalanes. Allò que durant gairebé tot el segle xx, i especialment durant la segona meitat del segle, era un panorama *in crescendo* de desolació i de negres presagis, sembla remuntar a la darrera dècada del segle passat. Les previsions catastrofistes semblen, afortunadament, superades. Ho són?

Una lliçó metodològica d'un exercici com aquest pot extreure's: les societats no evolucionen passivament i mecànicament, sinó que s'adapten activament i reaccionen als incentius i a les oportunitats. En segon lloc, en petites comunitats i nuclis —com són les zones de muntanya— lleugeres variacions «exògenes» poden produir canvis sobtats, dràsticament diferents dels agregats.

El treball analitza l'evolució demogràfica de les zones de muntanya, segurament la dimensió clau, causa i alhora conseqüència, de la realitat de les zones de muntanya. Les precaucions d'ordre metodològic són especialment importants aquí.

Pel que fa a activitats productives, el treball analitza especialment l'activitat agrària, tradicional suport de l'economia de les zones de muntanya però amb clares limitacions. En èpoques molt recents, la construcció ha fet el paper de motor i suport, tant o més a les zones de muntanya que a les zones turístiques de litoral. A diferència de les activitats agràries, la construcció només pot fer un paper transitori.

El treball explora el que s'ha anomenat PES (Payment for Environmental Services), que si bé representa una certa novetat en l'àmbit polític, no ho és en l'àmbit de l'anàlisi econòmica. Malgrat les dificultats, que el text discuteix, les polítiques de muntanya del futur haurien d'incorporar l'estratègia PES.

Paraules clau: Sostenibilitat ambiental i viabilitat econòmica, municipis i nuclis, paper de l'agricultura, Estratègies PES.

**Modest Fluvà
i Ricard Rigall**
Universitat de Girona

Abstract

This work starts from a basic premise: the sustainability of the mountain ecosystems is intrinsically linked with the economic viability of the activities which people do and the people who live there. There are few ecosystems where the interaction between «man» and «nature» is so intense, so mutually related, as the ones in mountain regions.

The work starts with a retrospective look at the situation and evolution of the Catalan mountain regions. The situation which during most of the 20th century, and especially during the second half of the century, was a panorama in crescendo of desolation and bad omens, seemed to improve in the last decade of the last century. The catastrophic forecasts seem, luckily, to have been overcome. Have they?

A methodological lesson of the present exercise leads us to conclude: societies do not evolve passively and mechanically, on the contrary, they adapt themselves and react to the incentives and opportunities. Secondly, in small communities and kernels —as they are the mountain zones— small exogenous variations can produce sudden changes, drastically different from the ones attached.

This work analyses the demographic evolution in the mountain regions, probably the key dimension, cause and at the same time consequence, of the reality of the mountain regions. The precautions of methodological order are especially important here.

Regarding the productive activities, the work analyses especially the agricultural activity, the traditional support of the economy in the mountain regions but with clear limitations. In very recent periods, construction has had the role of engine and support, as important in mountain regions as in the touristy zones of the coast, or even more, so, in contrast to agricultural activities, construction can only have a transitory role.

The work explores what has been called PES (Payment for Environmental Services), which although it represents a certain development in the political area, it does not have the same effect in the area of economic analysis. In spite of the difficulties, which are discussed in the text, the mountain policies of the future should incorporate the PES strategy.

Key words: environmental sustainability and economic feasibility, towns and nucleus, role of the agriculture, PES strategies.

1. Introducció

Aquest treball parteix d'una premissa bàsica: la sostenibilitat dels ecosistemes de muntanya va inevitablement unida a la viabilitat econòmica de les activitats que s'hi fan i de les persones que hi viuen. En pocs ecosistemes com les zones de muntanya, la interacció entre «home» i «medi natural» és tan intensa, tan mútuament relacionada.

El treball comença amb una mirada retrospectiva sobre la situació i evolució de les zones de muntanya catalanes. Allò que durant gairebé tot el segle xx, i especialment durant la

segona meitat del segle, era un panorama *in crescendo* de desolació i de negres presagis, sembla remuntar a la darrera dècada del segle passat. Les previsions catastrofistes semblen, afortunadament, superades. Ho són?

Una lliçó metodològica d'un exercici com aquest pot extreure's: les societats no evolucionen passivament i mecànicament, sinó que s'adapten activament i reaccionen als incentius i a les oportunitats. En segon lloc, en petites comunitats i nuclis —com són les zones de muntanya—, lleugeres variacions «exògenes» poden produir canvis sobtats, dràsticament diferents dels agregats.

El treball analitza l'evolució demogràfica de les zones de muntanya, segurament la dimensió clau, causa i alhora conseqüència de la realitat de les zones de muntanya. Les precaucions d'ordre metodològic són especialment importants aquí.

Pel que fa a activitats productives, el treball analitza especialment l'activitat agrària, tradicional suport de l'economia de les zones de muntanya però amb clares limitacions. En èpoques molt recents, la construcció ha fet el paper de motor i suport, tant o més a les zones de muntanya que a les zones turístiques de litoral. A diferència de les activitats agràries, la construcció només pot fer un paper transitori.

Finalment s'apunten algunes reflexions sobre el futur de les zones de muntanya. El panorama general és poc il·lustratiu perquè les mitjanes amaguen un comportament molt heterogeni. Ha desaparegut, però, el to general de desolació i tremendisme inevitables. També a les zones de muntanya hi ha oportunitats de futur. Certament no caldrà buscar-les exclusivament en les activitats agràries tradicionals, incapaces de ser el suport bàsic d'un teixit social suficient, però imprescindibles per mantenir els delicats equilibris dels ecosistemes de muntanya, i complementàries com a font d'ingressos.

Les possibilitats que ofereixen les noves tecnologies, el propi creixement i extensió del benestar econòmic o la creixent sensibilització pel medi ambient, ofereixen oportunitats. Aquest treball aposta decididament per l'extensió del que ha vingut a dir-se PES (Payment for Environmental Services). L'extensió d'aquest principi —del qual se n'ofereixen alguns exemples en el text— és especialment clau per a les zones de muntanya.

2. Aspectes metodològics

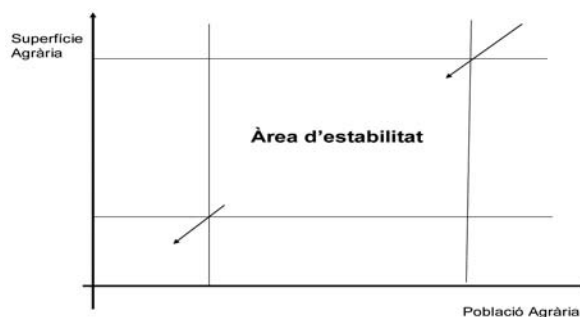
2.1. Sostenibilitat

Les interrelacions terra-treball, muntanya-muntanyenc són especialment estretes. Els ecosistemes de muntanya són fràgils i depenen molt del manteniment d'una adequada inte-

racció entre l'home i el medi. En llenguatge propi de l'economista, en la producció de muntanya hi ha coeficients quasi-fixos i les possibilitats de substitució són limitades. A Fluvià (1983), s'anomenava zona «d'estabilitat» aquelles combinacions «terra-treball» en les quals el sistema es reproduïa sense ruptures.

Factors potencials d'inestabilitat, pel que fa a les situacions «excedentàries», eren la sobrepoblació i la sobreexplotació de la terra, que han estat en algunes fases històriques les principals amenaces de les comunitats de muntanya. Per «defecte», i aquest és el perill més freqüent en la fase actual, les amenaces es troben en l'abandó de la terra agrària i l'emigració de la població. Entre aquests límits estrets necessiten situar-se els ecosistemes muntanyencs per reproduir-se establement, sense traumatismes.

Gràfic 1:
Medi físic-medi social
en els ecosistemes de
muntanya



Avui s'utilitzaria un altre terme per referir-se a aquestes situacions «estables» en les quals el sistema es pot reproduir sense traumatismes: se'n diria «sostenibles», un terme que ha esdevingut famós d'ençà de l'*Informe Brundtland* (1987) i que, és clar, no existia com a tal en el moment d'escriure el treball doctoral. Però, en fi, llevat del matís semàntic, el contingut substantiu de tots dos no sembla diferent.

Ara tot ha de ser «sostenible», des dels plans urbanístics, fins a les infraestructures públiques o les pròpies actuacions de les empreses privades. L'excés de popularitat sol anar acompanyat d'un ús abusiu i indiscriminat. Això pot passar factura a la idea —en ella mateixa interessant, encara que no pas gaire original— de «desenvolupament sostenible».

Un primer problema rau en la pròpia imprecisió del terme: què vol dir *sostenible*? És possible que la pròpia imprecisió sigui a la base de la popularitat: com que tothom entén el que vol per *sostenible*, no hi ha oposicions radicals i quasi bé totes les propostes poden acollir-se a una o altra forma d'entendre la idea de sostenibilitat. El problema és que aleshores el terme és molt poc operatiu per orientar la gestió i la presa de decisions.

El segon aspecte que cal comentar fa referència a l'ús abusiu: sembla com si fins i tot les empreses haguessin de canviar la persecució dels seus objectius «clàssics» d'eficiència i

rendibilitat pels molt menys precisos, però molt més «actuals», de «sostenibilitat». L'antagonisme entre interessos privats i interessos socials ha estat superat d'ençà d'Adam Smith. Des d'aleshores, solem veure aquests interessos com a complementaris i, en cas de disfuncions, el retrobament entre iniciatives privades i objectius socials és un paper que recau sobre les administracions públiques, que han de readaptar les regles del joc.

Sostenibilitat s'aplica indiscriminadament a tots els àmbits, des d'una ciutat o una comarca, fins a un riu o una boscúria. En certs àmbits té sentit parlar de sostenibilitat, però no pas en altres, on la interacció medi natural-medi humà no és gaire important i on l'home pot violentar la natura sense límits aparents. Posem exemples: té sentit parlar de sostenibilitat en referir-se als problemes ambientals globals i a l'ecosistema global —«la nau espacial terra» de K. Bouilding—; però no en té per referir-se a certs ecosistemes individualment considerats, on l'home pot viure —i, de fet, viu— al marge de les forces naturals. Per exemple, les ciutats són normalment sistemes «insostenibles» per si mateixes. Què vol dir *sostenible*, per posar un cas extrem, a la ciutat de Las Vegas? Els ecosistemes de muntanya pertanyen a l'extrem oposat: aquí la relació medi natural i medi social és més estreta que en qualsevol d'altre.

L'enfocament que defensem —ja vigent a Fluvià (1983)— fa extensiu el terme *sostenibilitat* no sols a la gestió del medi natural, sinó també al medi socioeconòmic. En poques paraules: perquè els ecosistemes de muntanya tal com els coneixem puguin perdurar han de ser ecològicament sostenibles, però també econòmicament viables. I no poden ser una cosa sense l'altra, tan fràgils són els ecosistemes de muntanya i tan estreta la interacció entre medi físic i medi social (vegeu el gràfic 1).

2.2. L'àmbit d'anàlisi

Preguntar-se pel correcte àmbit d'anàlisi no és una qüestió retòrica i banal en les zones de muntanya. Per exemple, la població global de l'Alt Pirineu ha augmentat en el darrer decenni, trencant una tendència negativa secular. Al mateix temps, prop de 30 municipis han perdut població i, segons algunes estimacions, hi ha a l'Alt Pirineu uns 200 nuclis abandonats.

Convé completar l'anàlisi del «global» amb l'anàlisi del «particular», perquè les dinàmiques no tenen per què ser idèntiques. En l'anàlisi econòmica parlem de «fal·làcia de la composició» per denotar l'error de pensar que allò que és vàlid per al cas dels individus també ho ha de ser per al grup o per a tot el sistema.

Per això, l'analista no pot quedar-se només en una mirada global, a vol d'ocell, sobre el territori pirinenc. Ha d'anar més enllà de l'àmbit comarcal i fins i tot municipal. Això no és gens fàcil, perquè bona part de les dades estadístiques existents només estan disponibles

per a aquells àmbits: les dades econòmiques són sovint disponibles només per a les comarques, i les altres bases de dades (població i habitatge, per exemple) són d'àmbit municipal.

Interessa argumentar a favor del nucli de població com a àmbit d'anàlisi rellevant per a moltes qüestions, un àmbit que és diferent del municipi. A l'Alt Pirineu hi ha 77 municipis i prop de 600 nuclis de població (599 segons estadística de l'Idescat, una dada que no és precisa com la de municipis perquè no hi ha una definició administrativa precisa de què constitueix un nucli de població). Així que, en mitjana, cada municipi té gairebé 8 nuclis de població i cada nucli té poc més de 105 habitants.

Aquesta situació és general a totes les comarques pirinenques. A la comarca de l'Alt Urgell, el municipi de Montferrer i Castellbó té 27 nuclis de població, estesos sobre una superfície municipal de 177 km² i una població global de 753 habitants; a l'Alta Ribagorça, el municipi del Pont de Suert té 25 nuclis, s'estén sobre 148 km² i compta amb una població global de 2.150 habitants; al Berguedà, el municipi de Puig-reig té 7 nuclis de població, una superfície municipal de 45,75 km² i 4.275 habitants; a la Cerdanya, el municipi de Bellver té 19 nuclis, 98 km² i 1.627 habitants; a la Garrotxa, el municipi de Montagut-Oix té 14 nuclis, 93,76 km² i 824 habitants; al Pallars Jussà, Tremp té 29 nuclis, 303 km² i 5.388 habitants; al Pallars Sobirà, el municipi de Baix Pallars té 28 nuclis, 129 km² i una població de 353 habitants; al Ripollès, la seva capital, Ripoll, té 12 nuclis, 73,71 km² i 10.744 habitants, apartant-se en aquest aspecte del que és la tendència general; al Solsonès, el municipi de Navès té 9 nuclis, 145,27 km² i 267 habitants, mentre que el municipi d'Odèn té també 9 nuclis, una superfície de 114,38 km² i 280 habitants; finalment, a la Val d'Aran, el municipi de Vielha e Mijaran té 13 nuclis, 212 km² i una població de 4.233 habitants.

Taula 1. Superfície, nuclis de població i població (2001 i 2008) de les comarques de muntanya.
(Font: Institut d'Estadística de Catalunya)

	<i>Superfície (km²)</i>	<i>Nombre d'entitats singulars de població (i nombre de municipis)</i>	<i>Població 2001 (persones)</i>	<i>Població 2008 (persones)</i>
Alt Urgell	1.447,48	144 (19)	19.466	21.942
Alta Ribagorça	426,86	37 (3)	3.617	4.332
Berguedà	1.184,90	82 (31)	37.995	41.488
Cerdanya	546,57	94 (17)	14.516	18.658
Garrotxa	735,40	134 (21)	47.747	54.437
Pallars Jussà	1.343,08	145 (14)	12.390	13.715
Pallars Sobirà	1.377,92	134 (15)	6.140	7.446
Ripollès	956,20	132 (19)	25.744	26.831
Solsonès	1.001,21	70 (15)	11.466	13.685
Val d'Aran	633,60	45 (9)	7.938	10.194

Les dades anteriors recomanen adreçar l'atenció cap a l'àmbit del nucli de població, que és la primera instància d'ens col·lectiu a les zones de muntanya, més que no pas el municipi. Dintre d'un mateix municipi hi ha sovint nuclis força allunyats entre ells, no sols per la distància real, sinó també per unes usualment difícils condicions d'accessibilitat. (El lector interessat pot consultar Fluvià, Rigall i Garriga [2008] per veure els efectes de la variable nucli de població en la provisió de serveis públics.)

L'elecció de l'estudiós hauria també de tenir present aquest àmbit ja que el comportament dels diferents nuclis és molt dispar i, en conseqüència, els «agregats» municipals, com a mitjanes que són, amaguen grans disparitats i acaben resultant poc il·lustratives. En addició, el comportament dels diferents nuclis no és independent uns dels altres, sinó que interaccionen entre ells. Així, per exemple, durant algunes èpoques, els nuclis més petits i allunyats es buidaven —de manera molt més sistemàtica que no pas ara— a favor de les capitals comarcals o dels nuclis principals de les planes.

2.3. El marc d'anàlisi i el perill de les previsions

Demano al lector l'esforç de situar-se en la perspectiva dels primers anys 80: les zones de muntanya patien aleshores una davallada demogràfica molt seriosa. Globalment, la població de l'Alt Pirineu el 1981 era poc més del 55% de la que hi vivia al 1860. Una simple extrapolació futura de la tendència negativa que es venia mantenint apuntava a un aterridor desert. I no sols decreixia, sinó que ho feia a ritmes accelerats, de manera que, any a any, la nova evidència accentuava els més negres presagis.

Més preocupant era encara la situació per a algunes zones concretes. L'exemple més clar era llavors el Pallars Sobirà (al 1981 la població no arribava al 27% de la de 1860). La convicció que imperava aleshores respecte al Pallars Sobirà era cruel i semblava definitiva: «És una comarca per tancar.»

Feliçment, la realitat ha desmentit aquests presagis. A la dècada dels 80, la davallada secular s'atenua i a la dels 90, s'inverteix la tendència i apareix un lleuger creixement demogràfic. En fi, la situació avui de l'Alt Pirineu és ben diferent de la que es podia preveure per simple extrapolació «mecànica».

Dues lliçons d'ordre metodològic poden extreure's del que hem dit. Primera, les economies, les societats en general, no són dispositius mecànics, que segueixen rígidament lleis dinàmiques immutables, sinó sistemes adaptables als canvis i sensibles als incentius. Si això és així, s'entendrà que la simple extrapolació no sigui un mecanisme massa adient per fer previsions socioeconòmiques, especialment a llarg termini i per a petits àmbits. Aquesta és la segona reflexió que s'ha d'extreure: en petits nuclis, molt petites variacions «exògenes»

poden produir canvis sobtats: nuclis que desapareixen o que reneixen «sobtadament» i, amb això, previsions mecàniques que resulten del tot errònies.

3. L'Alt Pirineu català a l'inici del segle XXI

Ens interessa ara dibuixar a traç gruixut una panoràmica de la situació actual de l'Alt Pirineu, una vegada hem avançat que la realitat ha estat en general millor del que preveien les visions més apocalíptiques.

3.1. Evolució demogràfica

L'evolució demogràfica recent de l'Alt Pirineu ha vingut a trencar els pronòstics més pessimistes, però és encara un fenomen per analitzar en profunditat. En el temps, a la dècada dels 80 es tracta d'un alentiment en el retrocés i, a la següent dècada, d'un lleuger augment de la població, confirmada per les dades dels darrers anys. Si bé lleuger, el creixement és un canvi en una tendència negativa secular. Segon: es tracta d'una evolució desigualment repartida en el territori, de manera que algunes zones s'aparten força del que és l'evolució general. Així, a la dècada dels 80, l'evolució global és negativa, però 34 municipis experimenten un creixement demogràfic i 41 una disminució. A la següent dècada, 46 municipis creixen i 29 decreixen. (Com dèiem abans, cal anar amb compte amb l'ús de les mitjanes i amb l'elecció de l'escala d'anàlisi.)

Taula 2. Població a les comarques de l'Alt Pirineu
(Font: Fluviah [1983], CIDC i Idescat)

	1860	1900	1950	1960	1970	1981	1991	2001	2008
Alt Urgell	28.178	18.898	22.002	20.844	19.850	19.335	19.010	19.466	21.942
Alta Ribagorça	7.076	4.975	5.681	5.622	5.116	4.549	3.514	3.617	4.332
Cerdanya	13.505	11.930	11.582	11.850	12.465	12.041	12.396	14.516	18.658
Pallars Jussà	26.765	18.817	20.069	20.774	18.074	14.219	12.860	12.390	13.715
Pallars Sobirà	20.430	13.125	10.355	10.240	7.700	5.450	5.418	6.140	7.446
Val d'Aran	11.272	6.389	6.555	6.525	5.055	5.808	6.184	7.938	10.194
Total Alt Pirineu	107.226	74.134	76.244	75.855	68.260	61.402	59.382	64.067	76.287

En tercer lloc, aquest recent creixement demogràfic no mostra constants clares i generals que permetin una interpretació fàcil. Algunes pautes que s'havien observat abans, ara no es compleixen. Així, per exemple, no hi ha correlació clara entre dimensió dels municipis (no podem observar els nuclis de població) i creixement demogràfic. Tampoc no s'observa una tendència clara a augmentar la concentració en els principals nuclis de les respectives

comarques. Fins i tot, no sembla possible aventurar una pauta de comportament estable en el temps: els municipis que més creixen durant els 90 no són necessàriament els que més creixen en els 80.

3.2. Creixement econòmic

Les tres comarques catalanes de menor creixement econòmic en el període 1990-97 són el Pallars Sobirà (0,49 de taxa anual acumulativa del període), l’Alta Ribagorça (0,47) i el Pallars Jussà (0,34). En conjunt, totes les comarques pirinenques estan per sota del creixement de l’economia catalana durant aquest període (1,95). (El lector observarà que es tracta de taxes anuals de creixement mantingudes durant un període de 8 anys, de manera que les diferències són notables.) Les dues comarques que més creixen durant el període (la Val d’Aran i la Cerdanya) són també les que tenen una evolució demogràfica més favorable.

	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08
Alt Urgell	0,6	4,8	-5,9	0,2	3,7	2,3	2,4	-1,3	3,4	3,9	2,8	2,5	1,9	3,84	2,94	3,91	4,66	1,1
Alta Ribagorça	1,6	6,9	-7,5	0,3	-1,7	4,4	-0,1	-6,2	3,8	5,5	2,7	0,9	6,1	3,98	4,62	2,99	5,43	1,68
Berguedà	3,4	0,2	-1,5	0,5	1,8	2,7	3,2	3,2	2,9	4,1	2,6	4,3	-1,7	1,25	2,75	4,74	3,29	-1,47
Cerdanya	0,1	0,2	-3,1	3,9	2,8	1,5	3	0,9	4,8	4,3	3,4	3,6	3,5	4,28	6,45	3,3	4,06	1,73
Garrotxa	2,4	1	-0,6	2,5	3,7	2,8	3,5	3,2	3,5	3,7	3,1	2,0	1,7	3,00	4,11	3,36	4,32	2,6
Pallars Jussà	-0,2	7,1	-6,6	-2,5	0,1	3,9	1,2	-0,3	7,4	4,9	2,6	1,1	4,4	2,82	4,49	4,8	4,07	2,98
Pallars Sobirà	-0,8	6,9	-6	-1,5	1,5	4,1	-0,3	-3,4	5,1	5,4	3,7	3,3	4,1	4,05	3,37	3,75	6,07	1,28
Ripollès	2,6	1,1	-0,4	1,5	5,6	1,7	2,3	1,3	4,3	4,1	2,3	1,5	-0,5	2,44	3,13	3,79	5,17	3,15
Solsonès	-0,1	9,2	-7,2	-1,6	2,1	4,4	2,0	3,6	2,9	4,1	2,2	2,8	1,0	5,71	2,87	4,56	6,12	0,09
Val d’Aran	1,8	3,2	-5,3	3,4	4,4	2,6	2,2	-0,8	2,7	5,2	3,4	4	2,7	5,47	4,4	2,85	4,12	0,23
Total Catalunya	3,1	0,5	-1,3	2,1	3,8	1,9	3,7	2,9	3,9	3,8	2,8	2,2	1,7	2,87	2,9	3,86	3,96	0,8

Taula 3. Evolució del creixement del PIB comarcal: 1991-2008 (Font: Anuari Econòmic Comarcal [diversos anys]. Caixa de Catalunya)

A partir de 1999, la situació s’inverteix i les comarques pirinenques passen a créixer per damunt del conjunt de l’economia catalana. Així, en el trienni 2001-2003, les comarques de l’Alt Pirineu creixen en conjunt un 3% anual acumulatiu, per damunt del 2,2% del conjunt de l’economia catalana.

3.3. Construcció i habitatge

El sector de la construcció té un pes molt important a totes les comarques de l’Alt Pirineu. El 1997 (*Anuari Comarcal* de Caixa de Catalunya, 1998), les 6 comarques pirinenques estaven entre les 10 primeres comarques catalanes per importància relativa de la construcció: la Val d’Aran (18%), la que més, i l’Alt Urgell (12,9%), la que menys dintre les 6 comarques pirinenques, però totes per damunt de la mitjana catalana (la construcció repre-

sentava el 6,9% del PIB conjunt). La situació no és massa diferent a 2003: les 6 comarques pirinenques estan entre les 15 comarques catalanes on la construcció té un pes més gran: la Cerdanya (22,73%), la que més, i de nou l'Alt Urgell (13,16%), la que menys, però també totes per damunt del conjunt català (7,8%) i també per damunt de comarques típicament turístiques.

Semblaria obvi que l'evolució del nombre d'habitatges estigués associat al creixement demogràfic. En una direcció causal, la població demanda habitatges i, en l'altra, l'activitat de la construcció fixa població. Ambdues relacions serien recollides per les mesures de correlació, enteses distintivament de la «causalitat». En fi, era d'esperar que l'associació fos especialment estreta pel que fa als habitatges principals, ja que les dues forces hi són presents. En efecte, la construcció d'habitatges principals entre els censos de 2001 i 1991 està fortament correlacionada amb el creixement de la població entre els mateixos censos (coeficient de correlació «r» de 0,96 per a comarques i 0,79 per a municipis). Per contra, la construcció d'habitatges secundaris no guarda correlació amb el creixement demogràfic del municipi ($r = 0,05$), de manera que, almenys per al mateix període, l'activitat constructiva del municipi no fixa població al mateix municipi.

La concentració relativa d'habitatges secundaris en algunes comarques i en alguns municipis pirinencs és del tot comparable, si no ja superior, a la de zones fortament especialitzades en turisme. Prenem, per exemple, els 23 municipis que formen el litoral de la Costa Brava: la proporció d'habitatges secundaris respecte als principals s'estima en 1,84 (A. Saló 2003) i per al conjunt de la Cerdanya és de 1,86. De fet, entre els 15 municipis gironins amb més concentració relativa d'habitatges secundaris (més de 3 habitatges secundaris per cada 1 de principal), n'hi ha 9 de zones de muntanya, 6 de la Cerdanya i 3 del Ripollès. Aquest és un fenomen força desigualment repartit, de manera que més que a àmbits comarcals convé referir-se a municipis i, encara millor, però fora de l'abast d'aquestes ratlles, als nuclis de població. Els municipis amb més habitatges secundaris són: Fontanals de Cerdanya (5,5 secundaris per cada principal), Naut Aran (5), Prats i Sansor (4,3), Alp (4,2), Llivia (3,9), Das (3,5), Urús (3,4) i Bolvir (3,1).

Si bé poden haver-hi discrepàncies en la valoració que mereix la dinàmica de la construcció dels darrers temps, sembla clar que el futur de les zones de muntanya no pot dependre de l'activitat de construcció.

3.4. Agricultura

La mirada gira ara cap al paper de l'activitat agrària, suport tradicional de les comunitats muntanyenques. Provem d'obtenir una visió en perspectiva sobre l'evolució de les agricultures occidentals durant la segona meitat del segle xx. Per fer-ho, descomponem l'evolució

del valor de la producció agrària en els seus tres components: preus, recursos emprats i productivitat. De fet, si ho expressem en taxes de creixement podem escriure:

$$\text{PIB agrari} = \text{PA/P} + \text{Xa} + \text{Qa/Xa}$$

On:

- PA/P és un índex de preus relatius agraris (per damunt d'1 significa que els preus agraris són superiors al conjunt de preus de l'economia).
- Xa és un índex sintètic de la quantitat d'inputs usats a l'agricultura.
- Qa/Xa és un índex de la producció agrària real en relació amb els inputs usats, és a dir, una mesura de la productivitat agrària.

i PIB agrari està mesurat en termes reals

Una mostra dels resultats per a la majoria de les agricultures dels països occidentals:

$$\begin{aligned}\text{PIB agrari} &= \text{PA/P} + \text{Xa} + \text{Qa/Xa} \\ (1\%) &= (-1,2\%) + (-0,2\%) + (+2,4\%)\end{aligned}$$

L'evolució de les activitats agràries occidentals es pot resumir en poques paraules:

1. Lent i inexorable retrocés relatiu de l'activitat.
2. Caiguda molt notable dels preus relatius agraris.
3. Retrocés dels recursos productius aplicats: «èxode agrari».
4. Grans guanys d'eficiència productiva, fins i tot majors que a la resta d'activitats.

Aquesta ha estat a grans trets l'evolució de les agricultures dels països occidentals. En el cas de les comarques pirinenques i, en general, de zones rurals remotes, un element addicional és que l'èxode de l'agricultura ha anat acompanyat de l'èxode del món rural. És raonable pensar que la part principal del procés s'hagi ja produït, i que l'èxode agrari s'hagi completat. Però no és realista anhelar que el procés pugui capgirar-se. Les activitats agràries tradicionals són incapaces per elles mateixes de ser el suport bàsic d'un teixit social suficient per mantenir vives les societats rurals, però en canvi són imprescindibles per mantenir els delicats equilibris dels ecosistemes de muntanya, a més de ser una font complementària d'ingressos.

Els exemples de Suïssa i Àustria no contradiuen el que estem dient. Per a les explotacions de muntanya suïsses, s'estima que fins el 75% de les rendes poden venir de subvencions públiques i només el 25% restant dels ingressos productius. La distribució és encara més clara per a les explotacions austríaques: fins un 90% de la renda agrària prové de subvencions (Hovorka-Dax 2009).

En aquests dos exemples paradigmàtics, les activitats agràries estan més lligades a la conservació dels ecosistemes que a la producció, tenen més a veure amb la qualitat de vida que amb la provisió d'aliments. Això ens porta directament al punt següent.

4. PES (Payment for Environmental Services): un principi estratègic que cal introduir

4.1. Concepte

El PES reposa sobre un principi senzill: aquells que es beneficien de serveis ambientals costosos haurien de contribuir a la seva provisió i aquells que els proveeixen haurien de ser compensats per fer-ho. Aquest principi té implicacions de política quan, per les raons que siguin, els beneficiaris no paguen i els proveïdors no cobren, és a dir, quan el mecanisme de mercat no funciona, de manera que no es proporciona la quantitat o qualitat pertinent de béns o serveis ambientals. En paraules del parlar econòmic, l'objectiu del PES no és cap altre que proporcionar mecanismes per internalitzar les externalitats, un vell i conegut problema de l'anàlisi econòmica.

Si bé no és una novetat per a l'anàlisi econòmica, ho és des del punt de vista de la política. El Banc Mundial ha desplegat diverses iniciatives de desenvolupament en la línia del PES. El Mountain Forum ha ponderat la potencial importància d'aquest enfocament per a les zones de muntanya i ha llançat una crida global d'experiències i reflexions per recollir-les en un pròxim dossier. En fi, aquest enfocament està en sintonia amb les idees actuals sobre desenvolupament econòmic sensible al medi ambient (o «sostenible», si es prefereix).

Molts serveis ambientals que proporcionen les zones de muntanya no són objecte de transaccions de mercat i, en conseqüència, no tenen preu: ni es paguen ni es cobren. Per exemple, les zones de muntanya aporten reserves d'aigua, riquesa forestal o biodiversitat, tots són serveis ambientals valuosos per a la societat, però sense mercat i sense preu. Alguns serveis ambientals que ofereixen les zones de muntanya sí que són d'alguna forma objecte de transaccions de mercat, però el preu pagat no recull els valors i costos correctes i/o no es distribueix correctament entre els proveïdors del servei. El comprador d'una segona residència paga en part per l'entorn natural de l'habitatge, però no el cobren tots els qui contribueixen a mantenir aquest entorn valuós i per tant el problema de subprovisió continua vigent.

Introduir l'enfocament del PES en les actuacions polítiques per a les zones de muntanya planteja diversos problemes. Un primer problema és de valoració econòmica: què valen els serveis ambientals que aporta la muntanya i els muntanyencs. Un altre problema és

d'implementació: ningú no pagarà per un servei si pot obtenir-lo de franc. Hi ha també problemes d'oportunitat política i de recepció social, aspectes que recomanen en general una aplicació lenta i progressiva.

4.2. La valoració del medi natural

Abordem el problema de valoració i fem-ho a partir d'un exemple situat als antípodes de la muntanya. Quin valor econòmic aporta la platja? Com que no es paga en general per accedir a la platja, no tenim cap preu base, però això no vol dir, és clar, que no sigui valuós. A més, mantenir la platja és certament costós: neteja, vigilància, accessos, per no parlar dels casos en què per efectes naturals cal procedir a costoses reposicions de la sorra (són coneguts els efectes desastrosos de les llevantades a platges de Blanes i Lloret). Tenir una estimació dels beneficis socials de la platja és necessari per esbrinar si està o no justificada l'assignació de recursos, normalment públics, a aquestes operacions.

En diferents treballs (vegeu Espinet 1999, Espinet i Fluvià 2004, Rigall 2003 o Rigall i altres 2009), ens hem aproximat a una valoració de la platja a través dels preus dels hotels. Hem calculat quin és el sobrepreu que cobra un hotel per tenir vista i accés directe a la platja. Els resultats indiquen que en promig els preus són un 10% majors dels que serien sense platja. És una primera mesura i no esgota els beneficis de la platja, però pot servir per informar la presa de decisions sobre inversions en platges.

4.3. La mesura dels costos i els beneficis

Una altra dificultat es troba en la manca de voluntat política de fer repercutir costos i beneficis correctament. Prenem de nou un exemple concret: la valoració de les diferents alternatives existents per a la línia de Molt Alta Tensió Espanya-França que travessa els Pirineus (vegeu Fluvià, Garriga, Rigall i Saló 2009). Els costos de la línia van més enllà dels costos de construcció. Són costos indirectes de pèrdua de valor de les cases, immobles i terres, que suporten els seus propietaris. Com mostra l'evidència empírica, la pèrdua de valor pot estar entre el 10% i el 25% del valor de les cases, segons distància i característiques. Una casa de valor previ de 300.000 euros pot perdre entre 30.000 i 75.000 euros. Tots aquests costos haurien de ser presents en la valoració de les alternatives. No fer-ho pot comportar decisions incorrectes socialment, és clar, i a més posa en evidència la manca de voluntat política de fer-se càrrec de les compensacions als perjudicats.

4.4. Anàlisi cost-benefici

Un altre exemple d'això és el cas del polèmic túnel de Bracons, que forma part del nou Eix Vic-Olot, estrenat la primavera de 2009. La Generalitat va encarregar i publicar un estudi sobre la valoració econòmica del projecte (Lleonart i altres 2001). Hom pot llegir en aquest estudi una definició precisa del que ha de ser una Anàlisi Cost-Benefici:

[Consisteix a] identificar els beneficis i els costos de portar a terme una determinada actuació i quantificar-los en termes monetaris, incloses aquelles partides que el mercat no reflecteix.

Així es diu, però resulta que en la valoració concreta no es tenen en compte el que són reconegudament els principals costos socials d'aquest projecte: els costos de la destrucció dels recursos naturals. I és tant més sorprenent encara que oblidant-se d'aquests crucials costos, contra el que havia anunciat, resulta que sí inclou entre els hipotètics beneficis del projecte els derivats d'una reducció de la contaminació ambiental per la reducció de distància i moderació de la velocitat. La voluntat política en aquest exemple no estava tampoc en la línia de reconèixer i pagar els autèntics beneficis i costos.

4.5. La posada en pràctica de les mesures PES

L'extensió i implementació de mesures PES no afecta només les administracions públiques, també pot recaure en el sector privat. En tenim un clar i actual exemple en la campanya de recollida de bolets, que mobilitza ja un important col·lectiu i creix temporada rere temporada. Aproximadament el 80% dels boscos catalans són privats i el 16% municipals, de manera que l'assumpte transcorre en essència dins el sector privat. Els propietaris forestals són els responsables de mantenir el bosc, de procurar pels seus accessos i són també els que tenen el dret teòric a la recollida de bolets. És un dret teòric perquè a la pràctica la recollida de bolets és de lliure accés a Catalunya. La pregunta és si és aquesta una bona gestió del recurs (de fet, seria millor dir «no gestió»)

Probablement no ho és. Els qui proveeixen el servei ambiental (els propietaris) no cobren per allò que aporten i els que en gaudeixen (boletaires) no ho paguen. Els primers no tenen incentius per conservar el bosc (qui ha pagat la neteja dels boscos afectats per nevades? S'han netejat suficientment?), no reben compensacions per un servei que ofereixen i, finalment, el lliure accés amenaça de conduir a una sobreexplotació del recurs.

El pagament per la recollida de bolets pot generar una certa oposició inicial, perquè pot ser vista com la retallada d'un «dret», però no és cap novetat. S'aplica a diferents comunitats autònomes (Aragó, Castella i Lleó, Andalusia) i a França, Itàlia i altres països europeus. Una societat més rica i més culta entendrà finalment que cal pagar per accedir a un servei que és costós (mantenir els boscos i els seus accessos no és gratuït). I amb això, els habitants rurals rebran compensacions econòmiques pel que aporten. El pagament ajudarà a regular millor l'ús i afavorirà la conservació.

5. Epíleg

El llarg període d'èxode agrari i despoblament de les zones de muntanya ha vingut acompanyat d'una certa recuperació en els darrers temps. Però no ha afectat totes les zones, ni

té pautes clares. Probablement, el propi intent de generalització al conjunt de zones de muntanya és imprudent, ja que predomina la diversitat.

Si bé no podem abocar-nos a un optimisme generalitzat, sí que podem enterrar el to pessimista, gairebé catastrofista, que havia caracteritzat les previsions sobre el futur de les zones de muntanya durant la segona meitat del segle xx. Avui, en ple segle xxi, hi ha motius per a l'optimisme. D'una banda, les noves tecnologies de la informació i la comunicació permeten (o podrien permetre) que les zones de muntanya deixin d'estar aïllades i de ser llunyanes. De l'altra, una societat més rica i més culta, que valora més la qualitat ambiental, estarà més disposada a abocar recursos per al manteniment dels ecosistemes de muntanya. Les iniciatives del tipus PES han de permetre captar aquests recursos.

Bibliografia

Caixa de Catalunya. *Anuari Econòmic Comarcal* (diversos anys).

CASAS, A. (2009). «Marcos legales para el pago por servicios ambientales en América Latina y El Caribe: Análisis de ocho países». Washington, OEA.

ESPINET, J.M. (1999). «Anàlisi dels preus al sector hotelier de la Costa Brava Sud». Tesi doctoral. Universitat de Girona.

ESPINET, J.M. & M. FLUVIÀ (2004). «Competitividad y precios de los destinos turísticos de la costa española», *Papeles de Economía Española*, 102.

FLUVIÀ, M. (1983). *Economia de muntanya: la pluriactivitat com a estratègia de desenvolupament. Aplicació a l'Alt Pirineu Català*. Tesi doctoral, dirigida pel Dr. J. Jané Solà. Universitat de Barcelona.

——— (1985). «Medi físic – medi social en els ecosistemes muntanyencs. El cas de Falgars en el Prepirineu català», *Anuari de la Secció d'Economia*. Institut d'Estudis Catalans.

FLUVIÀ, M., R. RIGALL & A. GARRIGA (2008). «Déficit en la provisión local de servicios públicos y tipología municipal», *Revista de Economía Aplicada*, vol. XVI, núm. 48.

FLUVIÀ, M., R. RIGALL, A. GARRIGA & A. SALÓ (2009). «Assessing the social cost of Electricity Networks: The Extra High Voltage Connection between Spain and France». Manuscrit, pendent de publicació.

HOVORKA, G. & T. DAX (2009). «Mountain farming support in Austria», *Mountain Forum Bulletin* (gener).

- JANÉ SOLÀ, J. (1975). «La economía del esquí», *Informaciones* (abril).
- (1975). «La economía del tiempo libre», *Estudios Turísticos*, 46.
- OEА (2005). *Environmental valuation as a Supporting Tool for Environmental Services Payments*. San José. Costa Rica.
- PAGIOLA, S. (2007). «Guidelines for “Pro-Poor” Payments for Environmental Services», World Bank.
- RIGALL, R. (2003). *Hisendes locals i turisme: tres assaigs*. Tesi doctoral. Doctorat d'Economia i Empresa. Universitat de Girona.
- RIGALL, R. i altres (2009). *The effects of beach characteristics and hotel location with respect to the beach on hotel prices*. Manuscrit, pendent de publicació.
- SALÓ, A. (2003). *Evolució dels habitatges i segones residències a la província de Girona: anàlisi específica per la zona Costa Brava*. Treball de recerca del D.E.A. Doctorat d'Economia i Empresa. Universitat de Girona.
- SORIANO, J.M. & A. F. TULLA (2004). «El repoblament del Pirineu català: diseg o realitat», *Mètode*, Universitat de València.
- WUNDER, S. (2005). «Payments for environmental services: Some nuts and bolts», CI-FOR, *Occasional Paper*, núm. 42.